Kvinnornas rösträttsrörelse

av Hjördis Levin

Frågan om kvinnans politiska rösträtt behandlades första gången i Sveriges riksdag år 1884. Redaktör F.T.Borgs motion avslogs, ackompanjerad av allehanda kvickheter i den manliga församlingen. Denna riksdag har kallats för 1800-talets sista kvinnoriksdag. Beteckningen har fog för sig.
Efter att en lång rad reformer i kvinno-emancipatorisk riktning genomförts från 1840-talet var det sedan plötsligt stopp. Först 1902 återkom frågan om kvinnors rösträtt i riksdagen. Därefter tog det nästan tjugo år innan målet nåddes. Under denna tid utfördes ett heroiskt arbete av en kvinnorörelse utan motstycke i Sveriges historia. Denna strävan avser jag att något belysa.

Elin Wägner i Rösträttsföreningens lokal Lästmakargatan 6, Stockholm, cirka 1910

Kvinnors rösträtt

Strävandet efter politisk rösträtt är ansvarskänsla inför samhället
Anna Wicksell

Argument och motargument

Borgs motion 1884 avstyrktes med argumentet att kvinnorna själva aldrig yrkat på rösträtt. Detta är riktigt. 1800-talets kvinnorörelse med Sophie Adlersparre var, med Richard Evans terminologi, en "moderat feminism" som verkade genom män i parlamentet. De flesta reformerna kom dock inte till på kvinnornas begäran utan av helt andra skäl. De fick ändå en viss kvinnofrigörande effekt.
Fredrika-Bremer-Förbundet bildades först 1884 när antifeministiska attacker sattes in mot en kvinnoemancipation som ansågs ha "gått för långt". Förbundet ville i första hand värna om det som vunnits.

Vid denna tid hade ogifta kvinnor blivit nästan jämställda med män, medan gifta kvinnor var omyndiga. Debattfrågor var gift kvinnas äganderätt, mannens målsmanskap över hustrun, prostitutionens reglementering och ogifta mödrars problem. Kvinnofrågornas beroende av riksdagsmännens godtycke uppenbarades.

Kvinnorörelsen över hela västvärlden radikaliserades genom kampen mot prostitution och superi. Medvetenhet om behovet av makt att påverka lagstiftningen började sprida sig, speciellt bland utbildade kvinnor. Det blir ingen fart på lagstiftningen för kvinnor och barn, förrän kvinnorna kommer med i politiken, var huvudargumentet, fastän det givetvis förekom en mängd andra skäl och motskäl i propaganda och debatt.

Rörelsens bildande, aktivitet och finansiering

I början anslöt sig de kvinnor som ville ha rösträtt till liberalernas kampanj för allmän rösträtt. I samband med 1890-talets folkriksdagar insamlades 62.000 kvinnonamn, men den "allmänna rösträtten" visade sig gälla endast rösträtt för män! Kvinnorna måste föra sin egen kamp.

År 1899 anhöll Fredrika-Bremer-Förbundet att Kungl.Majt. skulle överväga politisk rösträtt för kvinnan "... därest hon i övrig uppfyller de för dylik rösträtt stadgade villkor". Den egentliga signalen till kampen blev dock Carl Lindhagens motion 1902.

Det sägs ibland att rösträttsrörelsen var en konservativ överklassrörelse. Detta påstående stämmer inte mer än delvis. Den första Föreningen för kvinnans politiska rösträtt (FKPR) bildades den 4 juni 1902 på initiativ av såväl borgerliga som socialdemokratiska kvinnor. Den mer konservativa gruppen bestod av kvinnor i Fredrika-Bremer-Förbundet. De krävde rösträtt på samma villkor som för män, det vill säga med streck, vilket bland annat innebar att man måste komma upp till en viss inkomst för att få rösta. I den radikala gruppen ingick dels borgerligt liberala (frisinnade) kvinnor, dels socialdemokratiska.

Rösträttsrörelsen var hela tiden mer liberal än konservativ och mer frisinnad än socialdemokratisk.

Efter mycket diskuterande fastslogs att kvinnan borde "erhålla politisk rösträtt på samma grunder

Kan staten byggas upp på säkrare grund än ett ständigt växande behov och förverkligande av medborgelig rättvisa?
Frida Stéenhoff

som mannen" och att föreningen skulle verka "för att den allmänna rösträtten, då den tilldelas mannen, även må tilldelas kvinnan". Föreningen ville stödja arbetet för avskaffandet av den äkta mannens målsmanskap över hustrun, ett viktigt hinder för gifta kvinnors politiska självständighet.

De borgerliga kvinnorna stod mer fria att agera självständigt i rösträttsfrågan än de socialdemokratiska som hade partipiskan över sig. Den svängde fram och tillbaka under den tid som rösträttskampen pågick. Än det ena, än det andra beskedet gavs om

hur arbetarkvinnorna skulle förhålla sig till "överklasskvinnornas rösträttsfråga".

En av de mer orädda var Anna Johansson (Visborg), som ledde bryggeriarbeterskornas fackförening. Där diskuterades också rösträtt. Anna och hennes medsystrar måste gå försiktigt fram. Många manliga motståndare fanns inom partiet och bland arbeterskornas egna män. "Suffragetter" och "kvinnosakskvinnor" blev skällsord i mångens mun.

Hemlig förening

Så impopulär var propagandan för kvinnans rösträtt, att när tre kvinnor bildade en liten rösträttsförening fick det ske i hemlighet. Gruppen kallade sig mullvadskommittén och höll till i en källare på Tunnelgatan i Stockholm. Kvinnorna var Anna Lindhagen, Anna Pettersson och Anna Johansson (Visborg). Senare anslöt sig Hilda Sachs.

Så småningenom vågade de sig på att ordna möten i rösträttsfrågan och dela ut en broschyr som de på egen bekostnad låtit trycka upp i 5.000 exemplar.

Anna tog starka intryck av de borgeliga radikala (frisinnade) kvinnorna, särskilt av författarinnan Frida Stéenhoff och dennas syster Ellen Hagen. Genom Fridas rösträttsbroschyr "Varför skola kvinnorna vänta" stärktes Anna i sin övertygelse. På så sätt blev "mullvadskommittén" en påtryckningsgrupp inom det socialdemokratiska partiet och en förbindelselänk till den borgerliga kvinnorörelsen.

Redan 1903 kunde en riksorganisation, Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt (LKPR) bildas. LKPRs ordförandeskap sköttes av Anna Whitlock (1903-09 och 1912-14), Lydia Wahlström (1909-11), Signe Bergman (1914-17) samt Karolina Widerström (1918-21). Lokalföreningarnas antal steg till drygt 230 och medlemsantalet var som högst omkring 17.000.

Fler än femtio av dessa föreningar bildades av Ann Margret Holmgren under de mest primitiva rese- och inkvarteringsförhållanden. Denna me-delålders professorsänka och niobarnsmor hade en enastående förmåga att väcka förtroende och entusiasm bland kvinnor i alla sociala skikt och åldrar under sina resor över hela Sverige.

Rösträttsföreningarna blev härdar för upplysning och kultur, oaser för vederkvickelse och glädje. I Ann Margret Holmgrens spår följde Lydia Wahlström, Sigrid Kruse, Gerda Hellberg, Augusta Tonning, Ruth Gustavsson, Ella Billing, Frigga Carlberg, Anna Lindhagen, Anna Bugge Wicksell, Gulli Petrini, Ellen Hagen, Frida Stéenhoff med flera.

Rösträttskvinnornas enastående förmåga att förena annars mycket olika element erkändes till och med av motståndarna. De olika meningarna inom rörelsen gällde varken mål eller medel utan möjligen tempot. Några ville gå fort, andra skynda långsamt. Snart fogades hela kolonnens steg in i en taktfast marsch framåt i deras tempo som önskade den hastigare farten. För uppnåendet av detta mål

Lyssna, och ni ska höra hur det ropar efter moderlig ömhet överallt i det allmänna livet. Hur många späda spirande plantor frysa inte bort bara av brist på den värme och känsla, som kvinnan skulle tillföra det offentliga livet, om hon finge medansvarighet. Hon behövs vid valet av representanter, och rättvisan fordrar att också hon får full medborgarrätt. En viktig fråga finns i närvarande stund inte för oss kvinnor — knappast heller för samhället.

Ann Margret Holmberg

undertrycktes sannolikt många åsikter och alla röster fick väl inte höras som de önskade.

Rösträttsrörelsens karaktär av snarare mellanskikt och lägre medelklass än överklass kom också fram i finansieringen av den långvariga verksamheten. Beteckningen "överklasskvinna" stämmer på en del av de ledande kvinnorna, men inte alls på de tusentals kvinnor som utgjorde basen för rörelsen och var organiserade i lokalavdelningarna. Dessa stod helt för LKPR-sekretariatets — även efter våra förhållanden — mycket stora utgifter. Flygblad och broschyrer utgavs i 100.000-upplagor och tidningen "Rösträtt för Kvinnor" utkom i sex år med två nummer i månaden.

Den internationella konferensen i Stockholm 1911, anordnad av LKPR kostade 26.000 kronor, en summa hopbragd huvudsakligen genom små bidrag från hela landet. På sedvanligt kvinnosätt ordnade rösträttskvinnorna basarer, lotterier, utställningar och penninginsamlingar från redan hårt ansträngda medlemmar. De rika kvinnorna lyste med sin frånvaro.

Ideelt nattarbete

Efter drygt dagsarbete i skolor och butiker, på kontor och fabriker gav kvinnor utan några egentliga medel av sin lediga tid och ibland många timmars nattarbete.

Ett starkt stöd och nya impulser fick LKPR genom sina kontakter med utlandet. Redan 1904 bildades i Berlin den Internationella Rösträttsalliansen (International Woman Suffrage Alliance) under ledning av den 80-åriga amerikanska pionjären Susan B. Anthony. Hon

För rättfärdighetens skull

Frigga Carlberg

överlät ledarskapet till Carrie Chapman Catt. Sverige var bland de första länder som anslöt sig till denna allians.

Våren 1909 reste Frigga Carlberg, Elin Wägner och Ellen Hagen till en rösträttskongress i London, av vilken de tog starka intryck. Elin sände entusiastiska resebrev till tidskriften **Idun** om de engelska "suffragetternas" militanta kamp för rösträtt och försökte väcka något av samma entusiasm och kampvilja i Sverige. Många av Elin Wägners böcker har rösträttskampen som motiv. Romanen "Pennskaftet" var direkt inspirerad av kongressen i London. Elins och Frigga Carlbergs sympati för suffragetterna delades inte av LKPR som föredrog hovsammare metoder för att inte stöta sig mer än nödvändigt med motståndarna.

I juni 1911 ägde Rösträttsalliansens världskongress rum i Stockholm på inbjudan av LKPR. Kongressen blev rörelsens höjdpunkt, samlade 1.200 deltagare och omtalades i 211 svenska och 264 utländska tidningar. Den framstod som ett under av god organisationsförmåga. Som en direkt följd därav bildades den svenska avdelningen av världsorganisationen "Men's League for Women's Suffrage". De män som anslöt sig utsattes för pressens löje och sarkasm.

Steg för steg mot målet

Utrymmet tillåter inte en uttömmande redogörelse för alla rösträttsfrågans turer i de många riksdagarna under nästan tjugo år. En sådan skulle dessutom bli ganska tjatig att läsa för den som inte är specialintresserad. Jag nöjer mig med några nedslag i kronologin.

Lindhagen fortsatte efter sitt första avslag oförtrutet att motionera om kvinnans rösträtt. År 1904 undertecknades hans motion av trettio liberaler, men socialdemokraterna deltog inte av taktiska skäl. En av deras tidningar hävdade att Lindhagens motion var "skriven under kjolen eller åtminstone i köket".

Följande år (1905) stödde socialdemokraterna på Brantings uppmaning en motion av Lindhagen. De kvinnliga partikamraternas krav på rösträtt hade nämligen mött ett positivt gensvar på den nyligen hållna socialdemokratiska kongressen, där också en markant splittring i denna fråga även gjort sig gällande. Riksdagen avstyrkte motionen.

När de socialdemokratiska kvinnorna år 1906 bad sin riksdagsgrupp stödja en motion om kvinnans rösträtt blev svaret nej. Branting hade nu anslutit sig till Karl Staaffs, statsminister i den första liberala regeringen av 1905, beslut att männens rösträttsfråga som "den mera mogna" måste lösas före kvinnornas i akt och mening att inte "försvåra och fördröja" männens rösträttsreform. Männen hade nämligen till skillnad från kvinnorna verkligen visat att de villa ha rösträtt, sade Branting vid ett tillfälle.

Samma kalldusch till svar hade också LKPRs delegation fått när de på luciadagen 1905 i optimistisk stämning uppvaktat den nya statsministern. Hur var det möjligt att dessa radikala herrar kunde svara så? Helt enkelt därför att de stod kvar på 1890-talets ståndpunkt och med allmän rösträtt menade "allmän rösträtt för män vid myndig ålder (21 år) och utan skattestreck".

De kunde således stödja en motion om kvinnorösträtt om detta inte kom i konflikt med deras huvudrösträttsfråga. Risk för en sådan konflikt såg man i Lindhagens motion 1906 om ett samtidigt genomförande av allmän och lika rösträtt för män och kvinnor.

"Att nu ta upp frågan om kvinnlig rösträtt skulle upppskjuta hela reformens lösning på obestämbar tid", hävdade också Karl Staaff i motiveringen till regeringspropositionen.

Öppen strid

Socialdemokraternas och liberalernas hållning i rösträttsfrågan förde dem i konflikt med kvinnorna inom de egna partierna. Kvinnornas krav stod i stark intressemotsättning till männens och kvinnorna revolterade mot det politiska systemet. Situationen 1905-1906 var emellertid unik i att alla partier stod obundna i kvinnorösträttskravet. När de båda riktningarna tog upp detta krav som sitt, socialdemokraterna senare på året 1906 och liberalerna 1907, infogades det i de partipolitiska programmen.

I början av år 1907 inlämnade LKPR sin första namninsamling. LKPR hade inte svarat med den "tåliga väntan" de uppmanats från liberalt håll efter Staaffs svek utan hade omedelbart startat en namninsamling. De socialdemokratiska kvinnorna hjälpte till. Den masspetition som inlämnades till riksdagen i början av år 1907 var således riktad mot den liberala regeringens vägran att ta med kvinnornas fråga i propositionen 1906. Nu var den konservative Arvid Lindman statsminister. Nitton tjocka folioband innehållande 142.128 namn framlades till remissdebatten den 6 februari 1907.

År 1907 motionerade den socialdemokratiska gruppen om att kvinnornas rösträtt borde beviljas

samtidigt med männens. Partiet hade nu frågan på sitt program.

Samma år hade de socialdemokratiska kvinnorna sin första konferens. Ett förslag om samarbete med LKPR avslogs av konferensen, men den beslutade att inget hinder skulle finnas för socialdemokratiska kvinnors individuella anslutning till LKPR. Detta beslut fortsatte att gälla även efter 1910. En internationell socialdemokratisk kvinnokongress i Köpenhamn uttalade då, att rösträttskampen för kvinnornas del endast skulle utgöra ett led i kampen för den allmänna rösträtten. Något direkt förbund med de borgerliga kvinnorna borde inte ingås. En del socialdemokratiska kvinnor var med i LKPR, men efter storstrejken 1909 minskade samarbetet drastiskt. Det blev Lindmans högerregering som vid 1907 års riksdag genomdrev den rösträttsreform som slutgiltigt antogs 1909.

Inför 1908 års riksdag fanns således ett vilande förslag om männens rösträtt. Branting förordade att man skulle komplettera detta med en motion om rösträtt och valbarhet för kvinnor till andra kammaren, borttagande av skatte- och värnpliktsstreck samt sänkning av åldersstrecket från 25 till 21 år.

Kvinnorna vilja vara med om lagstiftningen, som gäller deras hem och barn. De vilja hjälpa de svaga och värnlösa och göra fosterlandet till allas hem.

Gulli Petrini

Högerregeringens proposition antogs av riksdagen, men inga rättigheter åt kvinnorna beviljades. Nog fanns det fog för de socialdemokratiska kvinnornas oro, att männen skulle glömma bort deras rösträtt, sedan de erhållit sin egen.

1909 vanns så allmän rösträtt för män med ett åldersstreck vid 25 år. Detta var de yngre männen inom partiet missbelåtna med och fick sitt tal om "gubbvälde" bekräftat.

Lydia Wahlström

År 1909 blev kvinnor valbara till kommunala uppdrag fast inte till landsting. Några av de första kvinnor som kom in i fullmäktigeförsamlingar var socialdemokraterna Gertrud Månsson i Stockholm, Maria Qvist Månsson i Gävle, Anna Stenberg i Malmö och liberalen Elisabeth Tamm på Fogelstad. Detta års riksdagsbeslut om nattarbetsförbud för kvinnor i industrin gav ännu ett exempel på kvinnors politiska maktlöshet. Det fanns nämligen ett stort motstånd mot detta beslut bland såväl borgerliga som socialistiska kvinnor.

Socialdemokraterna blev med tiden alltmer positiva till kvinnornas rösträtt. Högerpartiet gick i motsatt riktning. Tidigare hade enskilda högermän kunnat ansluta sig till tanken på denna fråga, men med tiden blev det en helig sak att ta avstånd därifrån och därmed markera en gräns mot de andra partierna.

År 1912 innebar en ideologisk skiljelinje i LKPRs historia. Högerpartiets och första kammarens envetna motstånd tvingade Landsföreningen att uppge den partipolitiska neutralitet som den satte en ära i att vidmakthålla. I juni 1912 beslutade LKPR att i höstens valarbete endast stödja de partier, i praktiken vänsterpartierna, som hade kvinnorösträtten på sitt program. Detta innebar ett dilemma då det också fanns högerkvinnor i organisationen. Beslutet väckte opposition inom LKPR. En del högerkvinnor vek sig för sakens skull. Andra lämnade LKPR och bildade en egen rösträttsförening. Styrelsen stod fast vid beslutet, men fick betala det med sjunkande medlemssiffror. Efter några år steg medlemsantalet igen.

Efter valet kom Staaff åter till makten och lade nu fram en proposition om rösträtt för kvinnor på samma villkor som för män inför riksdagen. Propositionen föll på motståndet i första kammaren, där högern hade majoritet.

År 1913 ägde LKPRs andra stora namninsamling rum. Samtidigt som de över 350.000 namnen, inbundna i 30 digra folioband, framlades i riksdagshuset, uppvaktades ministären Hammarskjöld av

Kvinnors rösträtt

I juni 1911 , ägde Rösträttsalliansens världskongress rum i Stockholm. Kongressen samlade 1 200 deltagare. 1904 bildades i Berlin den Internationella Rösträttsalliansen vars baner flankeras av svenska kvinnor.

Samtliga bilder är från Kvinnohistoriska samlingarna, universitetsbiblioteket, Göteborg

en LKPR-deputation på ett femtiotal kvinnor. Statsministern svarade att frågan om kvinnors rösträtt och valbarhet var av enorm betydelse och borde föras fram av en enig och helst för saken entusiastisk regering. Som det nu var, (regeringen Staaff hade avgått efter borggårdskonflikten) kunde han dock icke utlova regeringens stöd för en motion i frågan.

Riksdagsdebatten den 22 augusti 1914 ledde till att första kammarens avslag gavs ännu bestämdare, med ännu större röstetal emot, än tidigare. En tydlig nyans av förakt kunde skönjas genom att man skickade upp en salvelsefull pekoralist i talarstolen. Denne späckade sitt — troligen humoristiskt menade tal — med skämt om damernas svaghet för stora hattar.

Att den konservative justitieministern Hasselrot i direkt strid med sitt partis beslut vädjade till Första kammaren att ge de svenska kvinnorna den rätt alla deras nordiska medsystrar redan fått, påverkade inte motståndarna det minsta. Inte en enda högerröst avgavs. "Sådan är nämligen första kammaren", avslutade en tidning sitt referat.

Det blev i krigets skugga, som portarna äntligen öppnades för de utestängda kvinnorna. Hjärtana var trots detta fyllda med glädje över att ett långt, mödosamt arbete krönts med framgång. Frukten som "då stormen gick fram över världen, slutligen föll liksom av sig själv i våra händer... hade dock under många och långa år varit den förbjudna frukten" skrev Ellen Hagen.

Eliet Löfgren, justitieminister i Edéns liberala ministär, fick genomföra den grundlagsändring av år 1918 som gav Sveriges kvinna medborgarskap i sitt fädernesland. Förslaget antogs i båda kamrarna utan votering. Det stadfästes år 1919 och trädde i kraft vid valet 1921.

Eliel Löfgren fick bärga flera skördar av de bakomliggande årens kvinnokamp. Han genomförde också den nya äktenskapslagen och avskaffade prostitutionens reglementering.

Den vunna segern firades nu över hela landet, inte minst av sakens värsta motståndare.

Var det egentligen något att fira?

En av de främsta i kampen, Ellen Hagen, skrev att Ellen Keys telegram "Må den första segern följas av många större, djupare, högre" i segerns allmänna yra syntes "kyligt och reserverat" men blev i en mening sannskådande. Den "nyckel" kvinnorna fått i sin hand och som de trodde skulle öppna alla stängda dörrar, den gav dock inte på länge tillträde till det viktigaste området, till de rådslag där verkligt stora frågor, där krig och fred avgöras".

Det räckte således inte med att erhålla rösträtt. Den måste också kunna användas.

Rösträttsrörelsen dog, har det sagt, för att den var inriktad på en enda fråga. När den var löst hade rörelsens uppgift slutförts.

En annan kvinna, starkt medveten om behovet av en kvinnornas politiska vidareutbildning, var Elisabeth Tamm på Fogelstad. Hon deltog inte i själva rösträttskampen. Hon hade nog av sitt lantbruk, "mitt eget kära badkar" skrev hon en gång till Lydia Wahlström, men hon blev en av de fem första kvinnorna i Sveriges riksdag. Redan efter några månader i riksdagen, våren 1922, tog hon initiativ till en kurs i medborgarkunskap. Den utvecklades till **Kvinnliga medborgskolan på Fogelstad**, vilken levde och verkade från 1925 till 1954. Elisabeth Tamm tog också initiativ till tidningen **Tidevarvet** och till omorganisationen av Frisinnade Kvinnors förening (bildad av Ada Nilsson och Julia Kinberg) till ett Frisinnade kvinnors riksförbund (år 1931 Svenska Kvinnors Vänsterförbund).

I detta förbund samlades en stor del av rösträttsrörelsens allra mest aktiva och framstående kvinnor. Detta var i linje med Elisabeths och Kerstin Hesselgrens idé att skapa en feministisk plattform för rikspolitiken. Främst på programmet stod kvinnofrågan, jordfrågan och fredsfrågan. Tanken på bildandet av ett kvinnoparti föresvävade Elisabeth Tamm, men kom aldrig längre än till en kvinnolista i valet 1928.

Vid studiet av kvinnornas rösträttsrörelse är det svårt att värja sig för frågan, om det vore möjligt att idag återupprepa ens en tillstymmelse av den kraftfulla verksamhet som denna rörelse var mäktig. Jag tror att svaret blir nej. Det finns alltför mycket som konkurrerar, som splittrar.

Trots att många elakheter skrevs om "suffragetterna" så observerades mycket av det de gjorde i pressen. Skulle vi idag kunna drömma om att mer än tvåhundra tidningar skulle skriva om en konferens i en kvinnofråga? Kanske skulle det dock vara lönt att pröva en arbetsform som rösträttskvinnorna flitigt använde: Interpellationsmetoden. De gick runt och frågade rikspolitiker och lokalpolitiker, inte bara en utan många, hur dessa tänkte agera i frågan om kvinnornas rösträtt. Sedan basunerade de ut svaren. Hur skulle det vara om vi i höstens val exempelvis gick runt och frågade politikerna hur de tänker agera angående den ökande löneklyftan mellan kvinnor och män, eller den försämrade kvinnohälsan i arbetarklassen?

Vi har ju något som kvinnorna den gången saknade. Varför inte använda *rösträtten* som sanktionsmedel mot dem som vägrar befatta sig med de frågor vi tycker är viktiga, och göra det så det syns och hörs.

Kvinnorna i riksdags-partierna svarar

I Hjördis Levins artikel här intill, ställer hon ett par konkreta förslag hur vi kan använda vår rösträtt idag — som påtryckningsmedel för att rösta överhuvudtaget. Hon säger:

> *"Kanske skulle det dock vara lönt att pröva en arbetsform som rösträttskvinnorna flitigt använde: Interpellationsmetoden. De gick runt och frågade rikspolitiker och lokalpolitiker, inte bara en utan många, hur dessa tänkte agera i frågan om kvinnornas rösträtt. Sedan basunerade de ut svaren. Hur skulle det vara om vi i höstens val exempelvis gick runt och frågade politikerna hur de tänker agera angående den ökande löneklyftan mellan kvinnor och män, eller den försämrade kvinnohälsan i arbetarklassen"?*

Redaktionen tog förslaget på allvar och frågade samtliga riksdagspartiers kvinnoutskott de föreslagna frågorna:

1. Hur tänker ert parti agera angående den ökande löneklyftan mellan kvinnor och män?

2. Hur tänker ert parti agera angående den försämrade kvinnohälsan i arbetarklassen?

Folkpartiets kvinnoförbund *svarar så här:*

Svar på första frågan:

Lika lön för lika eller likvärdigt arbete är en självklarhet för folkpartiet liberalerna.

Löneskillnaderna mellan kvinnor och män har under en följd av år minskat. Under 80-talet har dock en tendens till ökade löneskillnader mellan kvinnor och män kunnat skönjas, och en undersökning som SCB publicerat nu i sommar, visar att vid heltidsarbete ligger kvinnornas löner på 80 procent av männens.

Förskollärare, sjuksköterskor, sjukgymnaster, lärare och andra måste få rätt att starta eget. Det måste bli stopp för det kvinnliga näringsförbud som hindrar att idéer om en bättre barnomsorg, omvårdnad eller utbildning förverkligas.

Genom att bryta upp de offentliga monopolen och tillåta enskilda initiativ skulle hundratusentals kvinnor kunna få fler arbetsgivare att välja mellan, vilket skulle ge dem en starkare position, inte minst när det gäller att få inflytande och förbättra arbetsvillkoren.

Varför skall man få utveckla idéer om och tjäna pengar på att göra skruvar, pistoler och bilreparationer, men inte på de områden där kvinnor traditionellt har sin kompetens och erfarenhet?

Svar på andra frågan:

Folkpartiet liberalerna vill förebygga ohälsa varhelst den förekommer.

Många arbetsmiljöer har förbättrats under 80-talet. Samtidigt ser vi idag tecken som inger oro. Antalet inrapporterade arbetsskador har ökat kraftigt. Belastningsskador i rygg, nacke och axlar svarar för en stor del av ökningen. I hög utsträckning är det kvinnor som drabbas av skadorna. Många av skadorna uppstår inom den offentliga sektorn. Forskning visar att skadorna inte bara kan förklaras med faktorer som tunga lyft, olämpliga arbetsställningar etc. En viktig bakgrund är också den psykiska och sociala arbetsmiljön. Följaktligen måste en del av lösningarna sökas i arbetsorganisationen, hur arbetet allmänt är upplagt.

Den tonvikt vi vill ge arbetsmiljön i den offentliga sektorn innebär också en tonvikt vid kvinnors arbetsmiljö, eftersom många kvinnor är offentliganställda. Kvinnor måste också få möjlighet till befattningsutveckling för att öka arbetstillfredsställelsen och minska arbetsskadorna.

Med vänlig hälsning
För Folkpartiets kvinnoförbund
Florence Laag Brandell, tf Förbundssekreterare

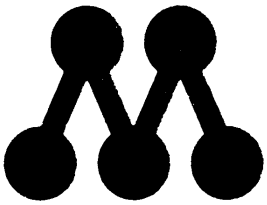

Moderata kvinnoförbundet
svarar på den första frågan:

MKF som ett kvinnoförbund arbetar naturligtvis pådrivande i dessa frågor. Vi — och partiet — ser det som ett hinder för **lika lön för likvärdigt arbete** att fler än varannan förvärvsarbetande kvinna sedan länge är fastlåst inom den offentliga sektorn, som har en faktisk monopolställning när det gäller vård, barn- och äldreomsorg och skola.

Vad finns det till exempel för rimlighet i att en vårdanställd med mångårig yrkespraktik ska ha mindre i lön än en ung man i databranschen, som kanske har lägre utbildning och ingen yrkeserfarenhet?

I och med att det aldrig varit någon egentlig konkurrens från någon annan arbetsgivare har offentliga sektorn kunnat hålla nere lönerna för de stora personalgrupperna, oftast kvinnor.

Att bryta monopolen och bredda kvinnors arbetsmarknad ser MKF som en av de viktigaste jämställdhetsfrågorna idag, inte minst vad gäller lönerna.

Kvinnor ska också ha rätt att driva eget och de ska ha samma möjlighet som männen **att välja arbetsgivare**.

Att säga **ja till Europa**, att Sverige blir medlem av EG ser vi i MKF också som något positivt för kvinnor. Vi i MKF har länge krävt en skärpt jämställdhetslagstiftning. I juni 1991 beslöt Sverige äntligen skärpa jämställdhetslagstiftningen så att den kommer upp till EG-nivå på denna punkt. Svenska kvinnor har tidigare haft ett sämre lagligt skydd i fråga om lika lön för likvärdigt arbete. Vi ser fram mot en bättre arbetsvärdering av kvinnors arbete.

Den andra frågan:
I stort har trots allt hälsan förbättrats i Sverige. Medellivslängden är 74,8 år för män och 80,4 är för kvinnor. Vi kvinnor lever alltså betydligt längre än männen. Samtidigt har vissa undersökningar visat att hälsan är sämre för människor med så kallade arbetaryrken, i vissa fall sämst bland kvinnor, som oftare är sjukskrivna enligt statistiken.

Det är självklart att folkhälsofrågorna måste tas på allvar. Det handlar bland annat om **arbetsmiljön** — och där tror jag att den nyligen beslutade så kallade **sjuklöneperioden** är en positiv åtgärd. Det kommer att ligga i arbetsgivarens intresse i högre grad att åstadkomma arbetsmiljöer som inte medför arbetsskador. Det är bättre att förebygga än att bota. Ensidiga arbeten inom industrin torde i viss utsträckning kunna elimineras genom förbättrad teknik. Där har också stora insatser gjorts. Den offentliga sektorn sysselsätter ju de flesta kvinnorna och denna sektor har sannerligen inte gått före med något gott exempel, till exempel när det gäller lyftar och arbetsredskap i vården. Här återstår mycket att göra!

Fortsatt **aktiv information** gällande alkohol, tobak och andra gifter är nödvändig. Mycket av kvinnornas försämrade hälsa torde bero på att vi tagit efter männens vanor på dessa områden.

Viktiga är **förebyggande hälsoundersökningar.** Har man benägenhet för astma bör man till exempel knappast välja ett arbete i bageri (vilket förekommer när arbetstillfällena är för få). Företagshälsovården kan i tid upptäcka begynnande skador och ordinera hjälpmedel, och så vidare.

Vi måste klargöra på ett bättre sätt vad som egentligen orsakar sjukdomar och arbetsskador. Människors **livssituation** i stort spelar stor roll för hälsan. Många kvinnor har en alldeles för pressande arbetssituation med tidiga morgnar, barnen på "dagis", jäkt hem från jobbet, matlagning, städning, liten fritid och så vidare.

En ökad valfrihet för kvinnorna när det gäller arbete i eller utanför hemmet är nödvändig. Över hälften av kvinnorna skulle vilja vårda egna barn i det egna hemmet under förskoleåldern om de gavs ekonomisk möjlighet därtill genom till exempel en vårdnadsersättning och en rimlig skattepolitik. För många kvinnor skulle detta innebära en mindre stressande livssituation och verka förebyggande mot sjukdomar.

Den så kallade **rehabiliteringssjukpenningen**, som riksdagen nyligen beslutat om, var också ett steg i rätt riktning. Det kommer nu att ställas ökade krav på rehabilitering av människor istället för passiv sjukskrivning.

För den som redan blivit sjuk är det mycket viktigt att få **vård i tid** utan att behöva bli långtidssjukskriven. Från moderat håll föreslog vi redan för fem år sedan en så kallad vårdgaranti, det vill säga man skulle få vård i annat landsting eller privat om det egna landstinget inte kunde ge vård i rimlig tid. Först i år har detta beslutats — i viss utsträckning — av Landstingsförbundet.

Men vi måste gå vidare för att genomföra en allmän obligatorisk sjukvårdsförsäkring, som ger alla rätt att välja den vård de själva finner bäst, och rätt att få vård utan att stå i kö.

Till sist: De flesta av de åtgärder som behövs för en förbättrad kvinnohälsa kräver ekonomiska resurser.

Därtill behövs **tillväxt i ekonomin**, vilket Sverige för närvarande inte har. En ny politik med sänkt skattetryck, en minskad offentlig sektor och satsning på ökad enskild företagsamhet är förutsättningen för denna tillväxt.

Karlstad i juli 1991
Gullan Lindblad
riksdagsledamot (m)
ordförande Moderata Kvinnoförbundet

***Vänsterpartiets** kvinnoutskott svarar på första frågan:*

Ska man kunna förändra de orättvisa lönerna så krävs det att kvinnors arbetsinsatser uppvärderas. Även kollektiv lönediskriminering måste vara förbjuden. Lönestatistik måste redovisas könsuppdelat.

JÄMO, som borde ha en friare, opinionsbildande roll, skulle ha rätt att bötesförelägga en arbetsgivare som inte rättar sig efter en uppmaning att vidta åtgärder mot lönediskriminering.

Ett system för befattningsutveckling över hela arbetsmarknaden måste införas. Man måste införa ett arbetsvärderingssystem som innebär att man kan jämföra olika arbeten för att komma fram till om de är likvärdiga eller inte.

Så skulle man kunna jämföra en kontorist med en verkstadsarbetare och så vidare.

Arbetsgivare måste åläggas skyldighet att verka för att det inte finns löneskillnader mellan män och kvinnor som utför arbete som är lika eller av lika värde.

Den andra frågan:

Problemet måste angripas på flera fronter. Det ena är att ta krafttag mot de dåliga arbetsmiljöer som kvinnor har idag.

Kvinnor i vården har de tyngsta jobben, både när det gäller fysisk och psykisk belastning. Och medan de traditionellt manliga och tunga jobben, inom till exempel industrin, har rationaliserats och underlättats med ny teknologi, så är kvinnors tunga jobb fortfarande manuella. Att förbättra arbetsmiljön är ytterst en fråga om makten över arbetet.

De anställdas inflytande måste ökas så att de får makt och möjlighet att förändra arbetsorganisationen, arbetstakten, löneformer och så vidare. Kvinnor har ju en oerhörd kompetens som måste uppvärderas.

Det behövs också fortsatt forskning när det gäller specifikt kvinnliga arbetsmiljöproblem. Varför tar det så lång tid att införa rationella arbetsmetoder och tekniska förbättringar inom kvinnodominerade områden av arbetslivet?

En annan viktig hälsofråga är kvinnors dubbelarbete. Kvinnors ökade förvärvsfrekvens har inte motsvarats av att männen ökat sin del av ansvaret för hem och barn i samma utsträckning. Kvinnor sliter hårt i dag. Och där kommer också fördelningen av omsorgsansvaret mellan män och kvinnor in. Och där spelar en daglig arbetstidsförkortning en viktig roll. Även ur hälsosynpunkt är den dagliga arbetstidsförkortningen en av våra viktigaste politiska frågor.

Vänliga hälsningar
Vänsterpartiets kvinnopolitiska utskott
genom
Irja Lindroth Kvinnopol. sekreterare

CENTERN

*Så här svarar **Centerkvinnorna** på den första frågan:*

Kvinnor och män skall ha lika villkor inom arbetslivet. Idag finns en markant orättvisa ifråga om kvinnors och mäns arbetsvillkor och löner. Det är ett av de största hindren mot ett jämställt samhälle.

Det råder betydande skillnader också mellan kvinnors och mäns yrkesval. Arbetsmarknaden är könsuppdelad och löneskillnaderna stora, till och med växande.

Yrkesområden, där kvinnor utgör huvuddelen av de anställda, har haft en mycket svagare löneutveckling än områden där män utgör det dominerande antalet anställda.

Vi har tidigare krävt att en parlamentarisk kommitté tillkallas med direktiv att genomföra en arbetsvärdering av olika yrkessektorer för att kartlägga skillnader och analysera bakgrunden till att kvinnodominerade yrken oftast värderas lägre än yrken där män dominerar.

Utredningen bör, enligt vår uppfattning, även lägga förslag om hur rådande missförhållanden skall åtgärdas utan att man från samhällets sida inkräktar på det ansvar parterna på arbetsmarknaden har.

Ett system med arbetsvärdering finns idag inom EG. Vi förväntar oss att regeringen nu i den aviserade jämställdhetspropositionen lämnar förslag i denna fråga.

Regeringen aviserar nu att en särskild utredare skall tillkallas, bland annat för att göra en analys av möjlighe-

terna att använda arbetsvärdering som ett instrument för jämförelser av arbeten.

Vi anser att tiden är mogen att genomföra arbetsvärdering. Den utredning som avses tillsättas bör därför få direktiv att genomföra detta i enlighet med vad som ovan anförts. Detta innebär en harmonisering till de regler som gäller inom EG.

De praktiska förvärvshinder som idag finns måste undanröjas. Attityder och värderingar är också av stor betydelse när det gäller kvinnors och mäns lika möjligheter till arbete och utbildning. Ansvaret för att förändra attityder på arbetsplatsen, och arbeta bort fördomar, ligger såväl hos den enskilde som hos arbetsgivaren och de fackliga organisationerna.

Grundläggande för jämställdhet på arbetsmarknaden är också att både kvinnor och män kan kombinera förvärvsarbete med det praktiska arbetet i hemmet och föräldraansvar. Hemmet och familjen är kvinnors och mäns gemensamma ansvar.

Trygghetssystemet

Arbetsmarknaden är könsuppdelad och kvinnorna har ett betydligt smalare verksamhetsområde än männen. Kvinnor arbetar främst inom vård, service och kontorsyrken och har oftast lägre löner än män. Detta leder till ytterligare orättvisor genom att vårt sociala trygghetssystem är kopplat till lönearbetet på arbetsmarknaden.

Kvinnor arbetar oftare kortare tid. Detta medför lägre arbetslöshetsersättning, lägre sjukpenning och lägre pension. Det är enligt vår mening inte acceptabelt att i det sociala trygghetssystemet bygga in orättvisor som beror av arbetsmarknadens utseende och sociala förhållanden som i mångt och mycket är ett arv från ett samhälle med andra attityder och värderingar till kvinnors arbete.

Möjligheterna att uppnå likvärdiga sociala trygghetsvillkor mellan kvinnor och män, förutsätter att de sociala trygghetssystemen i större utsträckning utgår från grundtrygghetsprincipen, med möjligheter till individuell påbyggnad i det sociala skyddet.

Centern har ett flertal tillfällen föreslagit en allmän arbetslöshetsförsäkring/trygghetsförsäkring för alla. En sådan försäkring skulle ge såväl kvinnor som män en grundtrygghet lika för alla. Systemet skulle innebära att de högst avlönade som nu gynnas, i de flesta fall män, får avstå till dem som missgynnas mest, i de flesta fall kvinnor.

Vårt förslag innebär även att de som med nuvarande regler står helt utanför möjligheter till arbetslöshetsersättning skulle få en rimlig grundtrygghet. Detta bör ges regeringen tillkänna.

Centern anser att aktiva insatser bör göras för att påskynda arbetet för att nå målet om lika lön för lika arbete. Ett sätt är att ålägga arbetsmarkadens parter att årligen redovisa vilka åtgärder som vidtagits för att nå målet. Redovisningen bör ske till JÄMO.

Det är viktigt att arbetsmarknadens parter tar sitt ansvar för att målsättningen om lika lön för lika eller likvärdigt arbete ska kunna uppnås. Statsmakterna kan med hjälp av ovan föreslagna redovisningsskyldighet påskynda arbetet.

Centerkvinnorna har ställt något starkare krav angående lika lön för kvinnor och män som utför samma arbete, då vi anser att arbetsmarknadens parter varje år ska redovisa löneläget för JÄMO.

Svar på den andra frågan:

Inom vissa yrkesområden är arbetsmiljön särskilt tung, både fysiskt och psykiskt. Det gäller till exempel för vårdbiträden — en personalgrupp där arbetsskadorna är många och personalomsättningen stor. Det är bland annat nödvändigt att tekniska hjälpmedel tas fram som minskar de rent fysiskt tunga momenten inom vård och omsorg.

Det är också nödvändigt att monotoni i arbetet motverkas. Ensidiga arbetsmoment kan till exempel innebära betydande risker för belastningsskador, förslitning med mera.

Arbetsmiljökommisionens redovisning av de mest utsatta arbetarna visar att det oftast är kvinnor som utför dessa arbeten. Bland dessa finns lokalvårdare, industriarbetare och olika arbeten inom sjukvården.

Dessa belastningskador leder ofta till långvariga sjukskrivningar och stort lidande för de drabbade. Bland många av dessa riskyrken är andelen invandrarkvinnor stor. Beroende på språksvårigheter och en annan kultur kan dessa kvinnor ha särskilda problem med att komma till rätta med sin arbetsmiljö.

Andra problem är arbete vid bildskärm, där det ännu råder oklarhet om hur omfattande skador bildskärmsarbete kan ge upphov till. Kvinnor drabbas ofta av diffusa symptom som är svåra att härleda till en viss sjukdom. Det finns tecken som tyder på at dessa problem kan ha samband med kvicksilverförgiftning från till exempel amalgam. Dessa samband bör undersökas i en brett upplagd studie.

Centern har medverkat till att Arbetslivsfonden inrättats. Den skall användas för att förbättra arbetsmiljöer och rehabilitering av anställda. Enligt vår uppfattning kan arbetslivsfondens medel vara till stor nytta för att förbätta kvinnliga arbetsplatser. Där finns idag stora problem.

Centerkvinnorna har i ett uttalande ställt krav på att stora delar av arbetslivfondens pengar måste gå till att förbättra de sämst ställdas — vilket oftast är kvinnor — arbetsmiljöer. Vi har även arbetat lokalt med temat kvinnors hälsa.

Med vänlig hälsning
Centerns kvinnoutskott
Marie Wilén
Politisk sekreterare

Socialdemokratiska kvinnoförbundet
svarar på den första frågan.

Huvudansvaret för förhandlingar och avtal om löner ligger och ska även i framtiden ligga på arbetsmarknadens parter. Vad samhället kan göra är att markera vad som är tillåtet och inte, och att bidra till ökad kunskap.

Nuvarande jämställdhetslag förbjuder könsdiskriminering när det gäller löner och anställningsvillkor. Den nya jämställdhetslag som träder i kraft vid årskiftet ökar möjligheterna att pröva fall om lönediskriminering.

Mer kunskap behövs om löneskillnaderna. En särskild utredare har därför tillsatts som ska belysa utvecklingen av kvinnors och mäns löner och orsakerna till löneskillnader. Behovet av lönestatistik och forskning ska redovisas. Det ska också undersökas om arbetsvärdering kan användas som en metod för att jämföra arbeten som är olika men som kan betraktas som likvärdiga.

Att uppvärdera kvinnors arbete är en viktig rättvise- och jämställdhetsfråga. Löneskillnader mellan kvinnor och män som utför lika eller likvärdigt arbete kan givetvis inte accepteras. Vi kommer därför att ta alla tillfällen till att väcka debatt om kvinnors löner, för att påverka kvinnors villkor till det bättre. Ökat inflytande för kvinnor i arbetslivet, facket och politiken är också viktigt, eftersom vi vet att bristen på jämställdhet både när det gäller löner och andra villkor är en fråga om makt. Inte minst viktigt är att kvinnor får större inflytande över löneförhandlingar och de värderingar som styr lönerna.

Svar på andra frågan

Det är svårt att säkert fastställa om kvinnorna i arbetarklassen har en sämre hälsa idag än tidigare.

Det finns tecken som tyder på det — sjukskrivningsutveckling, antalet arbetsskadefall och så vidare.

Men detta kan också bero på att kvinnor yrkesarbetar i större omfattning och då också i större utsträckning anmäler till försäkringskassan när de är sjuka. Det kan vidare bero exempelvis på att praxis ändrats när det gäller bedömningar av arbetsskador.

Oavsett detta är det givetvis oacceptabelt att klass och kön avgör människors hälsa.

I folkhälsopropositionen föreslog den socialdemokratiska regeringen att ett särskilt folkhälsoinstitut ska inrättas. Här underströks också att kvinnors samt barns och ungdomars hälsa särskilt ska uppmärksammas. Utsatta kvinnor ska vara ett särskilt programområde i institutets verksamhet.

Men kvinnors hälsa styrs inte bara av hälsoinsatser i snäv bemärkelse. Familjepolitiken som helhet är avgörande för hur kvinnor mår. Därför vill socialdemokraterna fortsätta satsa på en familjepolitik som bygger på tre viktiga insatser:

En fortsatt utbyggd barnomsorg,

en fortsatt utbyggd föräldraförsäkring när landets ekonomi medger det

och ytterligare höjning av barnbidraget från årsskiftet.

Med vänlig hälsning
Gunilla Sjögren och Merike Palm
Socialdemokratiska kvinnoförbundet

Vi har fått svar från samtliga riksdagspartier utom KristDemokratiska Samhällspartiet. Vi får hoppas att det beror på att det är, eller var semestertid när vår förfrågan skickades iväg.

Av svaren att döma är orättvisan vad gäller kvinnor och mäns löner uppmärksammad.

En särskild utredare har tillsatts för att utröna varför kvinnor oftast har lägre löner än män.

Det har också sagts att nuvarande jämställdhetslag förbjuder könsdiskriminering vad gäller löner och anställningsvillkor.

Man kan fråga sig varför den skyldige arbetspartern inte ställs till ansvar.

Och är inte det regeringens sak att se till att det blir gjort?

Riksdagspartiernas kvinnoförbund efterlyser större deltagande i politiken av Sveriges kvinnor. Ett bra tillfälle är att efter valet ringa upp samtliga partiers kvinnoutskott, och fråga hur det gick med deras intentioner och löften. Hur det gick med utredningen om lönerna, hur kvinnors, barns och ungdomars hälsa är, och vad som görs åt den.

Kvinnor, politikerna är till för er!

Redaktionen

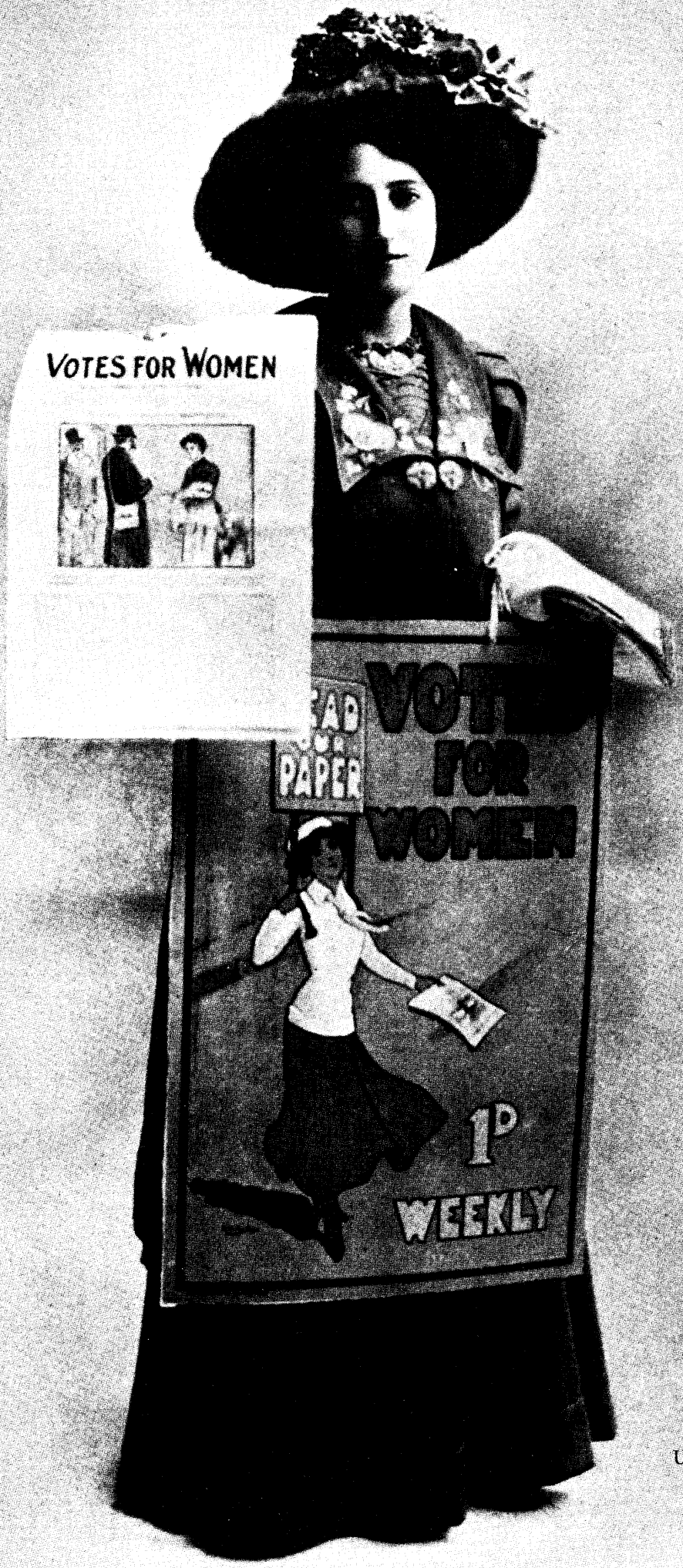

Ur boken Shoulder to shoulder
av Midge Mackenzie